

ПРОФЕСІЙНА НАДІЙНІСТЬ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ ПЕРЕХОДУ НА КОНТРАКТНИЙ ПРИНЦИП КОМПЛЕКТУВАННЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

¹Бібік Т.А., ¹Ткачук І.М., ²Устименко О.В., ³Устименко В.В.

¹ Головний військово-медичний клінічний центр «ГВКГ» МО України

²НАДУ при Президентові України

³Державне підприємство "Укрспецекспертиза" при Комітеті з контролю за наркотиками

Резюме. *В статті розглянуті деякі аспекти професійної надійності військовослужбовців у залежності від рівня професійної підготовки, професійного здоров'я, психологічної установки (мотивації) та морального духу.*

Ключові слова: *професійна надійність, професійна працездатність, мотивація.*

Вступ. Указом Президента України від 17 квітня 2002 року № 348 була затверджена Державна програма переходу Збройних Сил (ЗС) України до комплектування військовослужбовцями, які проходять військову службу за контрактом. Серед причин, що зумовили необхідність переходу до комплектування ЗС України військовослужбовцями – контрактниками були: необхідність підтримання бойової готовності військ на належному рівні за рахунок укомплектування військових частин і підрозділів військовонавченим, професійно підготовленим особовим складом, спроможним в умовах скорочення чисельності ЗС якісно виконувати поставлені завдання впродовж тривалого часу та зниження показників щодо стану здоров'я, ділових і моральних якостей юнаків, які підлягають призову на строкову військову службу.

У ході виконання зазначеної Державної програми передбачалося оптимізувати чисельність і поліпшити якісний склад військ (сил) шляхом проведення організаційних заходів, спрямованих в першу чергу на професіоналізацію особового складу і впровадження нових систем озброєння. В той же час, як зазначає колишній начальник Генерального штабу-Головнокомандувач Збройних Сил України С. О. Кириченко "для переведення армії на професійну основу потрібні значні економічні і фінансові витрати. Саме через те, що Україна поки що не може собі дозволити такі витрати, процес переходу до комплектування Збройних Сил за контрактом загальмовано" [14].

Загалом про босздатність військових частин та підрозділів можна говорити лише у випадку наявності у їх складі трьох основних компонентів: особового складу, озброєння та військової техніки, запасів матеріально-технічного забезпечення.

В той же час, якою б не була досконала військова та бойова техніка, ефективність та надійність функціонування системи „військовий спеціаліст – зброя” залежить від людини. Саме їй належить вирішальна, керуюча, організаторська роль.

Саме тому, не зважаючи на стрімкий розвиток озброєння і військової техніки протягом останніх десятиліть, боєздатність військових частин та підрозділів на 65% обумовлена функціональними можливостями військовослужбовців та їх психологічною підготовкою і тільки на 35% залежить від технічних засобів ведення війни.

Функціональні ж можливості військовослужбовця залежать від його підготовки, від морально-психологічного та медичного забезпечення.

На сьогодні в медицині військової праці отримав визнання та знаходить використання системний підхід до вивчення професійної надійності. При такому підході причини зниження професійної надійності визначаються шляхом всебічного аналізу зв'язків та взаємовідносин між військовослужбовцем та середовищем професійної діяльності.

Аналізуючи літературні джерела щодо досліджень професійної надійності військових фахівців встановлено, що ці питання розглянуто в працях Т.А. Бібіка [1], В.А. Пономаренка [2], О.В. Петрачков [3] та ін.

В працях М.І. Дяченка, О.Г. Караяні, В.М. Серватюка, В.Г. Дикуна аналізується які саме чинники та яким чином впливають на поведінку військовослужбовців, їх морально-психологічний стан та дії під час бою.

Дослідження щодо визначення показників боєздатності військових частин та підрозділів в залежності від рівня підготовки особового складу розглядаються у працях В.Г. Нарішкіна [4], М.Ф. Ваккауса [5] та ін.

Так, Т.А. Бібік досліджує показники функціонального стану кардіореспіраторної системи військовослужбовців із хворобами серцево-судинної системи в процесі учбово-бойової підготовки.

О.В. Петрачков аналізує рівень зв'язку між показниками фізичного здоров'я (фізичний розвиток, рівень здоров'я, функціональний стан організму) та рівнем фізичної підготовленості військовослужбовців, що необхідно для оптимізації процесу їх фізичної підготовки.

В.М. Серватюк та В.Г. Дикун вивчають чинники сучасного загальновійськового бою і його вплив на морально-психологічний стан особового складу та ефективність морально-психологічного забезпечення у ході застосування військ (сил) [6].

Так, В.Г. Нарішкін досліджує взаємозв'язок рівня укомплектованості особовим складом, озброєнням, військовою технікою та матеріально-технічним забезпеченням з боєздатністю підрозділу. Боєздатність підрозділу залежить від технічного стану озброєння та військової техніки, якості запасів матеріально-технічного забезпечення, функціональних можливостей військовослужбовця, стану системи управління. Всі складові боєздатності підрозділу взаємодіють між собою таким чином, що при зменшенні рівня будь-якої з них, зменшується відповідно і рівень боєздатності підрозділу.

Дослідження М.Ф. Ваккауса розкривають взаємозв'язок між боєздатністю підрозділу та рівнем бойової підготовки особового складу. За результатами проведених досліджень дій екіпажів танків в бойових умовах М.Ф. Ваккаус доводить, що ймовірність ураження супротивника в бою, в залежності від рівня

підготовки екіпажів, при інших рівних умовах може відрізнятись в 3-5 разів [5, ст. 68].

У працях В.І. Варуса було показано, що в осіб льотного складу ЗС України визначаються зміни функціонального стану та професійної працездатності, які мають фазовий характер та залежать від терміну безперервної льотної роботи після чергової відпустки: чим більший цей термін (особливо після 6 місяців), тим більше відмічається зниження надійності професійної діяльності та фізичної працездатності [7].

Разом з цим, ефективність дій підрозділу у значній мірі залежить від його згуртованості, розуміння особовим складом свого місця та ролі в бою. Доводячи, що в основі згуртованості особового складу частин та підрозділів лежить їх психологічна сумісність, О.Г. Караяні наводить наступні дані: при незадовільному мікрокліматі в екіпажі бойової машини її швидкість знижується на 19%; час на виконання вогневих завдань зростає на 35%; кількість промахів – на 40%.

Не зважаючи на зниження показників щодо стану здоров'я призовників [3], реалії армійського сьогодення склалися так, що нині якість особового складу, що проходить строкову військову службу, виявилася вищою ніж військовослужбовців – контрактників. Це протиріччя має доволі просте пояснення. Військові комісаріати мають можливість, у зв'язку зі скороченням призову, вибрати кращих юнаків для проходження строкової служби. Що ж стосується контрактників, то, як показує практика, командир військової частини вимушений брати будь-кого, хто виявив бажання заключити контракт для проходження військової служби за контрактом, щоб виконати план комплектування військової частини контрактниками. Але в гонитві за планом командири, на жаль, не відбирають на контрактну службу, а беруть практично усіх [8].

Отже, якщо в теоретичному плані не викликає сумнівів необхідність удосконалення методики професійного та психофізіологічного відбору кандидатів для проходження військової служби за контрактом то, зважаючи на реалії сьогодення, про ефективне використання будь-яких методик відбору можна буде говорити лише у випадку наявності хоча б двох кандидатів на одну вакантну посаду контрактника у ЗС України.

В той же час надзвичайно важливим є вивчення факторів, що впливають на боєздатність підрозділу, а саме на професійну надійність військовослужбовців.

Професійна надійність військовослужбовця – це вірогідність виконання професійної діяльності з необхідною якістю на протязі визначеного часу не тільки при заданих умовах, але й при ускладнені обстановки.

Для аналізу успішності професійної діяльності військовослужбовців необхідно оцінити їх: рівень професійної підготовки; професійне здоров'я та запас психофізіологічних резервів; психологічну установку (мотивацію), моральний дух. Якщо прийняти рівень кожної із цих складових числом S_n в інтервалі від 1 (одиниці) до 0 (нуля) то всі складові взаємодіють між собою так,

що при зниженні рівня будь якої з них зменшується професійна надійність військовослужбовців.

Рівень професійної підготовки (C1), в аспекті надійності професійної діяльності військовослужбовця, полягає у надбанні військовослужбовцями не просто деякого обсягу знань, а відповідних навичок та вмінь, які забезпечуватимуть діяльність у соціальних, військових, ерготичних та інших системах з максимальною ефективністю та забезпечуватимуть надійність функціонування зазначених систем. Тобто рівень професійної підготовки військовослужбовця залежить більше від його компетентності ніж від кваліфікації. На думку вітчизняних науковців відмінність компетентного фахівця від кваліфікованого полягає в тому, що перший володіє не тільки знаннями, уміннями і навичками певного рівня, але і здатністю та готовністю реалізувати їх практично. Компетентність передбачає наявність у військовослужбовця внутрішньої мотивації для якісної професійної діяльності. Рівень професійної підготовки – це найбільш стабільний показник боєготовності підрозділу. Він оцінюється за результатами заходів бойової підготовки у відповідності з вимогами керівних документів. З метою встановлення рівня професійної підготовки у "чистому вигляді" необхідно контрольні заняття проводити у повному обсязі, на справній техніці.

Зважаючи на те, що рівень матеріально-технічного забезпечення оперативної, бойової, мобілізаційної підготовки в ЗС України сьогодні складає 10-15 % від необхідного, потрібно відмітити значну умовність оцінки рівня професійної підготовленості військовослужбовців.

Професійне здоров'я військовослужбовців (C2) – це здатність організму зберігати свої компенсаторні та захисні властивості в умовах професійної діяльності. Структурними компонентами професійного здоров'я є фізичний стан, психофізичний та клінічний статус військовослужбовця, які впливають на функціональний стан, у тому числі й на рівень професійно важливих якостей. Хороший фізичний стан, витривалість та здоров'я військовослужбовців забезпечують найвищі результати при веденні бойових дій. При оцінці рівня цієї складової необхідно врахувати кількість військовослужбовців що мають фізичні вади, поранення, хронічні захворювання, звільнені від занять по хворобі, та інші.

На основі індивідуальних оцінок фізичного стану окремих військовослужбовців встановлюється доля втрати потенціальних бойових можливостей підрозділу по даній складовій.

Психофізіологічні резерви людини. Успіх у професійній діяльності військовослужбовців забезпечує високий рівень професіоналізму, тобто стабільність потрібної ефективності. Стабільність результатів у свою чергу визначається психофізіологічними резервами людини. Для військовослужбовця найбільш професійно важливими резервами вважаються фізичні, психологічні, соматичні, біологічні і соціальні. Достатнім рівнем психофізіологічних резервів організму військовослужбовця можна вважати такий рівень, який дозволяє у відведений трудовим регламентом час для відпочинку повністю відновити свої можливості.

Психологічна установка (С3) – психологічний компонент, який за певних умов відіграє вирішальну роль в опануванні тим чи іншим видом діяльності. У відповідності із змістом і конкретними завданнями, які розв'язуються суб'єктом професійної діяльності, готовність поділяється на ситуативну, що детермінується відповідними психічними станами, і сталу, що відзначається стабільними властивостями (особливостями) особистості. Психологічна готовність включає в себе: а) ідейно-політичну спрямованість; б) потребу у певній спеціальній діяльності і спеціальних знаннях, інтерес, любов до них; в) внутрішнє прийняття вимог діяльності; г) усвідомлення відповідності своїх особистих якостей вимогам діяльності; д) усвідомлена мотивація особистих прагнень до даної спеціальності. Підготовленість включає в себе: а) глибоке знання наук, певний рівень розвитку; б) підготовленість у певній сфері знань; в) обізнаність у професійній діяльності, знання вимог спеціальності до особистих якостей і здібностей; г) уміння вчитися; д) морально-психологічну підготовленість. Без певного рівня розвитку морально-психологічної готовності неможливо досягти якісних змін в професійній готовності спеціаліста.

Моральний дух особового складу (С4) – найбільш неоднозначний елемент із складових оцінки професійної діяльності військовослужбовців. Моральний дух особового складу – єдиний елемент із складових боєздатності, який може підтримувати боєздатність підрозділу навіть при значних втратах особового складу і навпаки, призводити до повної втрати боєздатності при незначних втратах особового складу, або навіть у випадку чуток про можливість таких втрат.

Отже, успішність професійної діяльності військовослужбовців можна оцінити за результатами взаємодії зазначених складових:

$$C = C1 * C2 * C3 * C4$$

У залежності від складових, успішність професійної діяльності військовослужбовців може варіюватися в діапазоні від 1 до 0.

За результатами науково-дослідної роботи «Спарта», в якій теж проводилася оцінка професійної надійності військовослужбовців ЗС України, основними причинами, які призводять до зниження професійної надійності військовослужбовців ЗС України опитані офіцери вважають: неефективну методику навчання – 92%; втрату професійних навичок після довготривалої перерви в учбово-бойовій підготовці – 87%; недостатню навченість – 90% [9]. Зважаючи, що опитування проводилося у 2002 році необхідно зазначити, що кардинальних змін у кращу сторону за цей час не відбулося [10].

Є всі підстави вважати, що на зниження професійної надійності військовослужбовців ЗС України впливає погіршення духовно-морального здоров'я, яке на думку представників інтегральної медицини, є головною складовою здоров'я людини. Саме духовність є тим стрижнем, на якому тримається відповідальність людини за довірену їй справу, саме вона є життєдайним джерелом морального духу.

Духовно-моральне нездоров'я – це внутрішня дисгармонія, яка виникла в результаті неузгодженості між внутрішнім світом людини, її переконаннями та уявленнями та обставинами життя, що змінилися. До підриву духовно-

морального здоров'я, а потім і психічного здоров'я призводить втрата життєвих цінностей (смыслу життя).

Нехтування духовними цінностями військовослужбовців призводить до духовно-морального нездоров'я. Як зазначено в Кодексі честі офіцера ЗС України: "Ні за яких обставин не можна примусити офіцера змінити власні переконання, віру, зрадити Військовій присязі. Нехтувати духовними цінностями інших офіцер вважає нижчим своєї гідності" [11].

Надзвичайно тривожною є ситуація, коли окремі рішення керівництва Міністерства оборони України змушують офіцерів поступатися своїми внутрішніми переконаннями.

Як приклад: у грудні 2006 року Міністром оборони (МО) України було підписано наказ згідно якого усі посади, що підлягають заміщенню особами офіцерського складу, вважалися такими, що комплектуються виключно особами офіцерського складу військової служби за контрактом [12]. Всупереч вимог чинного законодавства, кадрові офіцери виявилися обмеженими в правах [13]. Змусивши кадрових військовослужбовців підписати контракт, керівництво МО України зруйнувало той стрижень ЗС, що називається офіцерською честю, який цементував офіцерський корпус ЗС України.

Стикнувшись із ситуацією, коли вище керівництво МО проігнорувало вимоги Кодексу честі офіцера ЗС України, змусивши офіцерів кадрової служби поступитися своїми переконаннями та підписати контракт, значна кількість офіцерів прийшла до думки, що вони теж вільні від зобов'язання дотримуватися його вимог. Було зруйновано систему цінностей, що складалась десятиліттями.

Втрачаються традиції офіцерського корпусу, довіра між офіцерами, ціннісні орієнтири. В офіцерському середовищі атрофуються такі поняття, як: честь, гідність, порядність та шляхетність.

В Українській армії продовжується процес переоцінки моральних і духовних цінностей. За останні роки у офіцерському середовищі пригнічуються такі соціально значимі цінності, як: моральний авторитет, сімейне життя, спокій, життєлюбство, соціальна активність та патріотизм. Водночас стимулюються явно негативні цінності: споживацтво, пасивність, цинізм і скептицизм. За результатами науково-дослідної роботи «Спарта», що проводилася Науково-дослідним інститутом проблем військової медицини ЗС України, на питання щодо існування у них суспільних інтересів, через які можливо було б пожертвувати здоров'ям або життям, 95% респондентів відповіли негативно. Аналіз отриманих даних засвідчує, що з 1995 року невпинно зменшується число офіцерів, які загалом позитивно ставляться до свого соціального статусу військовослужбовця. Соціальний настрій офіцерів протягом останніх років погіршується – офіцерський корпус ЗС України перебуває у стані апатії і депресії. Не перестають циркулювати чутки щодо погіршення соціальної захищеності військовослужбовців і в подальшому. Якщо ще 20 років тому цивільне населення в основному заздрило офіцерам, то у теперішній час здебільшого співчують. Результатом є подальша втрата довіри

військовослужбовців ЗС України до державних інститутів влади, погіршення їх духовно-морального здоров'я.

Висновки

1. Без удосконалення методик психофізіологічного та професійного відбору військовослужбовців, підвищення професійної надійності, покращення духовно-морального здоров'я в умовах переходу на контрактний принцип комплектування ЗС України – неможливе збереження боєготовності та боєздатності військ на високому рівні.

2. Якщо найближчим часом не зламати негативні тенденції в армії, це можливо призведе до того, що ЗС України залишать найкращі та найперспективніші військовослужбовці. Адже захисник Батьківщини в праві розраховувати, що Батьківщина не залишить його на одинці з проблемами, турбуватиметься про нього та про його сім'ю.

3. На наш погляд, ще недостатньо уваги приділяється розвитку системи морально-психологічного забезпечення підготовки і застосування ЗС України.

Перспективи подальших досліджень. Нагальною є потреба у створенні сучасної нормативно-правової бази, подальшого розвитку науково-теоретичних і методичних засад психологічного забезпечення. Причому, на нашу думку, вищезазначені проблеми стосуються не лише ЗС України, а отже доцільно розглядати порушені питання щодо Военної організації держави в цілому.

Література

1. Бібік Т. А. Показники функціонального стану кардіореспіраторної системи військовослужбовців із захворюваннями серцево-судинної системи в процесі учбово-бойової підготовки / Т. А. Бібік // Проблеми військової охорони здоров'я. Збірник наукових праць Української військово-медичної академії. – К., 2006. – Випуск 16. – С. 616–620.

2. Пономаренко В. А. Профессиональное здоровье личного состава как категория боеспособности и боеспособности войск / В. А. Пономаренко // Военно-медицинский журнал. – 1993. – №3. – С. 54–57.

3. Петрачков О. В. Фізичне здоров'я військовослужбовців строкової служби з різним рівнем фізичної підготовленості / О. В. Петрачков // Військова освіта: Зб. наук. праць. – 2008. – № 2 (22). – С. 59 – 65.

4. Нарышкин В. Г. Методические основы оценки и расчетов показателей боеспособности подразделений и частей / В. Г. Нарышкин // Военная Мысль. – 2009. – №2. – С. 58–65.

5. Ваккаус М. Ф. К вопросу о проблеме оснащения Вооруженных Сил современным вооружением и распределения расходов на их закупку и "продание" / М. Ф. Ваккаус // Военная Мысль. – 2009. – №2. – С. 65–69.

6. Серватюк В. М. Аналіз чинників, що впливають на ефективність морально-психологічного забезпечення застосування військ (сил) / В. М. Серватюк, В. Г. Дикун // Збірник наукових праць "Труди Академії". – 2009. – № 1(88). – С. 317–324.

7. Варус В.І. Физиолого-гигиеническое обоснование превентивной реабилитации как направления в медицинском обеспечении профессиональной

надійності і здоров'я операторів / В.І. Варус //: Дис. ...докт. мед. наук . – Ірпінь, 1995. – 200 с.

8. Строково-контрактний парадокс // Народна армія – 2009. – 19 травня.

9. Звіт про науково-дослідну роботу “Оцінка професійної надійності військовослужбовців ЗС України (медико-соціальні аспекти) (Спарта)” // Науково-дослідний інститут проблем військової медицини Збройних Сил України, 2002. – 31 с.

10. Більше резерву у нас не залишилося // Народна армія – 2009. – 31 березня.

11. Кодекс честі офіцера Збройних сил України: затверджений наказом Міністра оборони України 31.12.1999 № 412 – (Нормативний документ Міноборони України, Наказ).

12. Наказ Міністра оборони України “Про вдосконалення заходів з кадрового забезпечення Збройних Сил України на період 2007-2011 років” від 29.12.2006 № 774 – (Нормативний документ Міноборони України, Наказ).

13. Драган М. Г. Колізії в нормативних актах Міністерства оборони України, що регламентують проходження військової служби особами офіцерського складу / М. Г. Драган, О. В. Устименко // Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ. – 2009. – № 3(64). – С. 67 – 73.

14. Кириченко С.О. Професійна армія: ідейна спадщина Олександра Свечина / С.О.Кириченко, В.Д. Кохно, В.В.Хижняк // Наука і оборона. – 2009. – № 2.- С. 3-7.

ПРОФЕСИОНАЛЬНАЯ НАДЕЖНОСТЬ ВОЕННОСЛУЖАЩИХ В УСЛОВИЯХ ПЕРЕХОДА НА КОНТРАКТНЫЙ СПОСОБ КОМПЛЕКТОВАНИЯ ВООРУЖЕННЫХ СИЛ УКРАИНЫ

Бибик Т.А., Ткачук И.М., Устименко А.В., Устименко В.В.

Резюме. В статье рассмотрены некоторые аспекты профессиональной надежности военнослужащих в зависимости от уровня профессиональной подготовки, профессионального здоровья, психологической установки (мотивации) и морального духа.

Ключевые слова: профессиональная надежность, профессиональное здоровье, мотивация.

ARMED FORCES PERSONNEL PROFESSIONAL SAFETY IN THE CONDITION CONVERSION TO THE TRANSFORMATION OF THE UKRAINIAN ARMED FORCES ON A PROFESSIONAL BASIS

T.Bibik, I.Tkachuk, A.Ustimenko, V.Ustimenko

Summary. The article deals with some aspects of serviceman professional safety depending of training, professional health, motivation and morale grade.

Keywords: professional safety, professional health, medical provision.